HAKEMLİ

Adaleti Sağlamak Değil, Hakikati İnşa Etmek: Engizisyon Yargılama Usulü*

Dr. Dinçer DEMİRKENT**

Makalenin Geldiği Tarih: 19.08.2016 **Kabul Tarihi:** 07.04.2017

* **Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.**

** A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Dr. Dinçer DEMİRKENT

ÖZ

Engizisyon usulü, yargılama tekniklerinde önemli bir tarihsel dönüşümü imlemekte, adaleti sağlamayı değil, önceden inşa edilmiş bir hakikati suçluya itiraf ettirmeye odaklanmaktadır. Bu tekniklerin kullanımı, Kilise doktrinine göre sapkın (*heretic*) ilan edilmiş inanç gruplarına karşı uygulanmaya başlamış ve asıl olarak politik bir hakikati onlar aracılığı ile inşa etmeye yönelmiştir. Bu yargılama usulü Avrupa tarihinde cadı avı olarak bilinen büyük oranda kadınlara karşı girişilen suçlarda da etkin olarak kullanılmıştır. Türkiye'nin son on yılında görülen büyük siyasi davaların eleştirmenlerinin çok sık atıf yaptığı bu usulün günümüze kalmış izleri bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engizisyon, Yargı, İtiraf, Sapkınlık, Cadı Avı.

NOT TO SECURE THE JUSTICE, TO CONSTRUCT THE TRUTH: INQUISION TRIAL PROCEDURE

ABSTRACT

Inquisition procedure refers to a crucial historical transformation in the context of trial procedures. It focuses not to secure justice but to have confession from the suspect for constructing the truth. The use of these techniques had been initiated against people or movements that were stigmatized as heretics by the Church and the real aim of the Church was to construct a political truth through these herecy claims. The Inquisition procedures was used in the course of the witch hunt period of European History as well. The traces of these procedures have been indicated by the critics of the last serious political trials in Turkey.

Keywords: Inquisition, Judgement, Confession, Herecy, Witch Hunt.

Türkiye'de Ergenekon davaları ile başlayan büyük davalar süreci, 15 Temmuz darbe girişiminin ardından başka boyutlar da kazanarak devam edeceğe benzemektedir. Yaklaşık on yıldır, söz konusu davalardaki yargılama süreçlerine ilişkin izlenen usuller ülke gündemini belirleyen yoğun tartışmaların konusu olmuştur. Savcılık iddianamesi haline getirilen polis fezlekeleri, gizli tanık kullanımının biçimi, kararın önceden verilip yargılamanın sonradan yapılması, masumiyet karinesinin yok sayılması, yürütme organın kendisini davaların savcısı olarak açıklaması, cezalandırma aracına dönen tutukluluk süreleri iddiaları davalar boyunca ülke gündemini meşgul etmiştir.

Yargı organının büyük siyasi davalar aracılığıyla temel siyasi kararlarda belirleyici bir rol oynar hale gelmesi[1] yargılama usullerinin özellikleri ile birleşince mesele, usulsüzlük savının ötesine geçebilecek yeni bir siyasal teknolojinin varlığı sorusuna odaklanmıştır. Derinlemesine üzerine gidilmeyen bu sava ilişkin göndermeler ortaçağ engizisyon kurumu ile kurulan paralellikte kendini göstermiştir.

Bu çalışma Türkiye, darbe girişimi sonrası yine bir büyük siyasi yargılamanın eşiğindeyken engiziyon soruşturma usulüne ilişkin temel olguları aktarma amacını taşımaktadır. Bu usulün anayasal devletlerin modern yargılama usüllerinde olmayan kimi temel özelliklerinin günümüz Türkiyesindeki varlıklarını saptamak, bu varlığa dayanarak devlet ve yargının yeni biçimi üzerine yapılacak incelemeler başka çalışmaların konusu olmalıdır.

Engizisyon, Latince *inquisitionem*, soruşturma anlamına gelmektedir ve Avrupa'da uzun süre egemen olmuş bir yargılama tekniğinin adı olarak karşımıza çıkar. Tarihsel Engizisyon kurumu Foucault'nun "Hakikat ve Hukuksal Biçimler" makalesinde soruşturma momenti olarak adlandırdığı momente denk düşer. Foucault, bu momentte ortaya çıkan soruşturma tekniğinin karekteristik özelliklerini i) Yukarıdan dayatılan bir adalet [hakikat] ii) Savcının yeni bir kişilik olarak ortaya çıkması [soruşturmacı, inquisitor] iii) Yasaya aykırı davranışın bir kişiye karşı yapılan haksızlığın yerini alması [günah, hata, sapkınlık] ve iv) Devletin icadı [kurumsal yapısıyla bir hakikata karar veren kutsal engizisyon

[1] Carl Schmitt, Kanunilik ve Meşruiyet adlı eserinde siyaset felsefesinin devlet biçimine ilişkin temel sınıflandırması olan monarşi, aristokrasi, demokrasi sınıflandırmasının yerine, kitabını yazdığı Wiemar Almanyası dönemine ilişkin temel karşıtlıkları ortaya koyacak yasama, hükümet ve yagı devleti sınıflandırmasını önerir. Bu sınıflandırma sırasıyla kanun, emir ve yargı kararının saf halleri belirleyicidir. Schmitt elbette bu tiplerin saf halleriyle bulunamayacağını ekler. **Kanunilik ve Meşruiyet**, Çev. Mehmet Cemil Ozansü, İthaki, İstanbul, 2016, s. 3-18.

makamı][2] olarak saymaktadır. Bu karekteristik özellikler, Engisizyon yargılama usulunü bütünsel bir teknik olarak konumlandırabilmeyi sağlar.

Adalet ve hakikat arasındaki ilişkinin statüsü, engizisyon yargılama usulünün temel mantığını açığa vuracaktır. Adalet kavramı gerek siyaset felsefesinin gerekse de hukuk düşüncesinin temelinde yer almaktadır. Arapçadan Türkçeye geçmiş kavram, denklik, ölçülülük, hak gözetme anlamlarını taşımaktadır. Adalet (Yunancada *dike,* Latincede *iustitia)* herkese hakkının verilmesi bağlamında Platon ve Aristoteles tarafından siyaset felsefesinin merkezine taşınmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında yeniden canlanan hukuk ve siyaset felsefesinin kesişim noktalarındaki "adalet" üzerine tartışmalar, antik düşüncenin adalet tartışmasını büyük ölçüde yeniden ele almaktadır.[3]

Yirminci yüzyılın ikinci yarısının bir diğer büyük tartışması hakikat üzerinedir. Tek bir hakikate dayalı büyük anlatıların çöktüğü iddiası, modern sonrası düşünce içinde uç noktasına, bütün hakikatlerin inşa edilen metinsel yapılar olduğu varsayımına kadar ulaşmıştır. Hakikat kavramının (Latince *veritas*) hukuk ve siyaset felsefesi geleneklerinde adaletle ilişkisini kuran kavramın ikili anlamıdır. Kavramın birinci anlamı epistemolojik bir düzeye işaret eder, gerçekliğin doğru bilgisine ilişkindir. İkincisi işe ontolojik bağlamda gerçekliğin bizatihi kendisi ile ilgilidir. Adil olanın doğru olduğunu söylemek, doğrudan doğruya gerçeklikle ontolojik düzeyde bir bağı da işaret eder.[4] İşte tam bu anlamda her siyasal kuruluşun dayandığı hukuk düzeni kendi gerçekliğine ilişkin bir "doğru" inşa etmek durumundadır. Adalet de bu doğruya dayanacaktır.

Engizisyonun, adalet ve hakikat ilişkisinin statüsünü nasıl belirlediği de dönemin siyasal topluluğunun kuruluşunun gerçekliği içinde aranmalıdır. Engizisyoncu, sanığa neden burada olduğunu sorarak başlar kovuşturmaya. Çünkü ihtiyacı kendi hakikatini, Kilisenin "doğrusunu" sorgulanan kişide yeniden kurmak, itiraf mekanizmasıyla onu toplumsal olarak inşa etmektir. Engizisyonun ceza adaleti, suçun ortaya çıkarılması ve "adil" cezanın verilmesine

[2] Michel Foucault, "Hakikat ve Hukuksal Biçimler", **Büyük Kapatılma**, Ayrıntı, İstanbul, 2005. Foucault *Toplumu Savunmak Gerekir*'de soruşturmanın ilk biçiminin İngiltere'nin fethinden sonra idari bir teknik olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu teknik de birçok açıdan kıtadaki papa engizisyonu ile benzeşmektedir ama yine de son tahlilde bir kilise kurumu ve bir yargılama tekniği olarak Engizisyon ile bir idari teknik olarak Engizisyon birbirinden ayrılmalıdır.

[3] Özellikle John Rawls'un 1971'de basılan eseri *A Theory of Justice*, tartışmaların fitilini ateşlemiştir.

[4] Bu konuda verimli bir tartışma için bkz. Ahmet Murat Aytaç, "Hakikat ve Siyaset ya da Hakikati Savunma Üzerine Düşünmek", **Hakikat ve İnsan Hakları**, (ed.) Özkan Agtaş ve Bişeng Özdinç, Dipnot, ankara, 2012.

değil, "hakikate" dair itiraf alınmasına dayanır.Adaletin sağlanması, hakikate ilişkin bu itirafın alınmasıdır.

I.

Tarihçi Carlo Gizburg'un, 16. yüzyılda yaşayan bir İtalyan değirmencinin engizyon kayıtları sayesinde sunulan fikir dünyasını anlatırken yer verdiği, değirmencinin daha sonra kendisine karşı tanıklık edecek olan bir arkadaşına söylediği sözü alıntılayarak konuya girmek istiyorum: "Anlamıyor musun engizisyoncular, bizim onların bildiklerini bilmemizi istemiyorlar."[5] İlk yargılanmasından sonra da "uslanmayan" İtalyan değirmenci Domenico Scandella'nın sarf ettiği bu sözler aslında kutsal engizisyonun eksik bir özetini verir. Eksikliği ise değirmencinin düşündüğünün aksine, onların bilgisini ve hakikatini kuran şeyin tam da kendisinin onlar tarafından sapkın olarak itham edilen düşünceleri olmasından kaynaklanmaktadır. Daha sonra anlatacağım prosedürde değineceğim gibi Engizisyoncu suçlu hakkındaki bütün verileri topladıktan ve suçlu hakkında kanaatini oluşturduktan sonra onu karşısına almakta ve ilk sorusu: "Neden burada olduğunu biliyor musun?" olmaktadır. Dolayısıyla sapkınlık kilisenin hakikatine karşı gelişmemekte; aksine kilise hakikatini kurarken sapkınlıkla başetmenin araçlarını geliştirmektedir. Dolayısıyla soruşturmacı, suçu üzerine suç isnat edilen kişiye tanımlattırır. Dale Hample'ın uyuşmazlık alanının (*disagreement space*) daraltılması bağlamında ele aldığı engizisyon teknikleri suçlunun argümanlarını kendi istediği biçimde geliştirmesini önlemek için kurulmuştur[6]. Çelişkileri tam da buradan gelmektedir çünkü sapkınlığı (*heresy*) inşa etmek için onun bilgisel malzemesine ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla geliştirilen teknikler bir yandan sapkınlığı ve bir yandan da bu sapkınlıkla mücadeleye dayalı bir ortodoksiyi inşa etmek gibi ikili bir işleve sahip olmuştur.

Malcom Lambert *Medieval Heresy* adlı kitabının ilk bölümünde sapkınlık ve kilise ilişkisini ele alırken kilisenin ilk kuruluş yıllarında var olan sapkınlığın bilgisinin kilise babalarının metinlerine yansıdığını ve kilisenin kendi doktrinini oluştururken bu bilgilerden oluşan kitapçıkların, listelerin din adamlarının eğitimlerinde çok önemli bir yer tuttuğunu belirtir[7]. Sapkınlıkla mücadele eden ve ona karşı kendi hakikatini kuran Roma Kilisesi özgün biçimiyle Kutsal Engizisyon kurumunu (*Holy Office*) ve soruşturma usulünü geliştirmiştir. Bu kurumu anlatmaya geçmeden önce sınırları çizmede fayda var. Öncelikle

[5] Carlo Ginzburg, **Peynir ve Kurtlar**, Metis, İstanbul, 1999, s. 87.

[6] Dale Humple, "A Pragma-Dialectical Anaysis of the Inquisition", **Argumentation**, 2001, 15, s.135-149.

[7] Malcolm Lambert, **Mediavel Heresy**, Blackwell, Cornwall, 1994, s. 3-35.

kurumun Fransa'da ve İspanya'da ortaya çıkış biçimleriyle ilgili tarihsel ve sosyolojik tarihsel verileri aktarmaya çalışacağım. Ardından soruşturma yöntemi üzerine bir değerlendirme yaparak Foucault'nun disiplin/inceleme olarak adlandırdığı momentte engizisyondan bize kalanın ne olduğuna değineceğim.

II. Engizisyonun Kuruluşu

On ikinci yüzyılda Avrupa, Hıristiyanlık içinde sapkınlığın yeniden canlanışına tanık olmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri de bu dönemde ortaçağ Avrupasındaki dini düşüncenin kendisinin özellikle de laikler arasındaki okur yazarlık oranlarındaki artışla birlikte popüler hale gelmesi ve dolayısıyla kilisenin bilmesine karşı başka bilmelerin dini referanslarla desteklenebilir olması olarak belirtilebilir. İkincisi, kilisenin kendi içinde hiyerarşik kurumsallaşmasını güçlendirme ve kendi içinde doktrinini sağlamlaştırmaya, ritüel ve inanışları sabitleme çabasıdır[8]. Bu ikisi elbette birbirinden bağımsız olarak ele alınamaz.

Sapkınlığın gelişiminin en güçlü olduğu bölge ise Given'ın analizini sınırladığı ve Engizisyon tekniklerinin kurumsallaştığı Güney Fransa'nın Languedoc bölgesidir. Bu bölgenin yüksek oranda şehirleşmiş ve zengin olduğu söylenebilir. Bölge ayrıca Kuzey Fransa'yla karşılaştırıldığında güç dengelerinin hemen hemen hiçbir merkezi otorite lehine işlememesinden kaynaklı bir otonomiye sahiptir. Bölgedeki en güçlü heretik akımlar ise "*Catharism*" ve "*Waldensianism*"dir. Bu iki sapkın tarikatın öğretilerinde "vita apostolica" olarak sözü edilen ilk Hıristiyanların yoksul ve çileci yaşam tarzlarının önemli bir yeri vardır.

Bölgede bu tarikatların ciddiye alınabilecek bir popülarite kazanması Papalığı alarma geçirmiştir ve Papa Innocent III'ün önlemlerinin ardından Albigensian haçlı seferleri olarak bilinen ve yirmi yıl süren savaşların ardından Kuzey Fransa'nın bölge üzerinde hakimiyeti büyük oranda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla da Krallık ve Kilise'nin bölgede hakimiyet kurma olanakları hazırlanmıştır[9]. Bundan sonra da bu olanakları değerlendirilecek bir yöntem olarak engizisyon kurumsallaşmaya başlamıştır.

Engizisyonun sapkınlığa karşı mücadelede; bu mücadele içinde Kilise'nin monarşinin ve yerel otoritelerin iç çekişmelerinde etkili bir araç olarak kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri bu dönemde eldeki yargılama usullerinin yetersizliğidir. Sapkınlığı tanımlayacak, yargılayacak ve cezalandıracak teknikler bütünü kanonik hukukta yer almamaktadır. Roma hukuku ve Germen hukuku

[8] James Given, **Inquisition and Mediavel Society**, Cornel University Press, London, 1997, s.6-7.

[9] Given, s. 12.

da politikleştirilmiş bir cezalandırma tekniğini içermemektedir. İşte bu yöntemlerin süreç içinde özellikle dominiken rahipler tarafından kurumsal olmayan bir biçimde gelişmesi, 1233 yılında Languedoc'a ilk papalık engizitatörlerinin atanmasıyla kurumsallaşmaya başlamıştır. Engizisyonun kurumsallaşması ve engizitörlerin uyguladığı prosedürler Roma ve Germen hukuku karışımı ortaçağ yargılama usulünde paradigmatik bir kopuş yaratmıştır. 12. yüzyılın sonunda dominiken rahiplerinin katkılarıyla kilise mahkemelerinde uygulanmaya başlayan engizisyon usulü daha sonra laik mahkemelerde de işlemeye başlamıştır. Dolayısıyla bu, Foucault'nun bir ortaçağ icadı olarak gördüğü "yasanın ihlali" kavramının, kilisenin hakikatinin, Tanrı'nın emrinin ihlaliyle eşzamanlı olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Engizisyon usulü klasik hukuk okulunun özellikle Beccaria'nın en önemli eleştirilerine hedef olan soruşturmanın gizliliğine dayanır[10]. Sevig'in Fransa'da uygulamaya konan üç emirnameye (1498, 1539, 1670 tarihli emirnamelere) dayanarak yaptığı analizlerin de gösterdiği gibi[11] sanık soruşturma aşamasından hiçbir şekilde haberdar edilmez. Üzerine tanıklık yapanların kimler olduğunu bilmeye hakkı yoktur. Tutuklama aşamasında sanığın neden tutklandığını bilmeye hakkı yoktur. Suçun kesin olduğuna karar verilmeden yargılama başlamaz. Kendisinden üç kez suçunu itiraf etmesi istenir, bu aşamaların hepsinde işkence bir sorgulama yöntemi olarak uygulanır. Eğer itiraf etmezse suçun kanıtları kendisine söylenir ve savunması istenir. Avukat tutulmasına Fransa'da 16. yüzyıl sonuna kadar izin verilmemiştir. (İspanya'da ise başlangıçtan beri bu hak vardır). İlerde değerlendireceğim gibi engizisyonun temelinde itiraf alma, hakikati bir de onun ağzından dinleme vardır. İtiraf, eğer yalan bir itiraf olduğundan kuşku duyulmuyorsa hangi aşamada olursa olsun soruşturmayı sonlandırır.

Bu yöntem sapkınlığı kontrol altına almak için Given'ın bize gösterdiği üç teknolojiyle birlikte işler[12]. Bunlardan ilki dökümantasyon teknolojisidir ki egemenlik momentinin önemli özelliklerinden biridir. Disipline geçişte de önemli bir işlevi olacaktır. İkinci teknoloji zorlayıcı hapistir. Üçüncüsü ise ceza teknolojisidir.

Günümüze ulaşan kayıtlardan en önemlileri Bernard Gui'nin ve Eymirch'in (14. yüzyıl) kayıtlarıdır. Gui'nin soruşturmalarda yazdırdığı (kayıt altına almak heretikliğin tanımlanması için zorunluydu) seremoniler, isimler, cezalar, sapkınlık

[10] Cesare Beccaria, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, İmge, Ankara, 2004.

[11] Vasfi Raşit Seviğ, "Engizisyon Muhakeme Usulü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1961.

[12] Bu teknolojiler konunda söylencek olanlar büyük oranda Given, s. 23-91'den aktarılacaktır.

tarifleri ortaçağ boyunca sıkça kullanılmıştır. Engizisyon arşivleri çoğu zaman iktidarı uygulama aracı olarak kullanılmıştır. Örneğin Ginzburg'un *Peynir ve Kurtlar*'da anlattığı değirmenci, ikinci defa yargılanırken başkalarına ait kayıtlarda bulunan ya da inşa edilen ilişkiler etkili olmuştur. Dolayısıyla engizisyonda kullanılan dökümantasyon sistemi yalnızca bir bilgi toplama ve bu bilgiye sahip olma aracı değil aynı zamanda bir iktidar, zorlama ve korku aracı olarak da işlev görmüştür. Hample'ın yukarıda anılan çalışmasında belirttiği gibi bu kayıtlar her zaman için engizisyoncunun tek amacı olan itirafı almak için kullanılmıştır.

Given'ın gösterdiği ikinci teknoloji hapis ya da hücredir. Bununla kastedilen ise bir hapishane rejimi değildir ki ortaçağ boyunca hapishane rejimi kavramından bahsedemeyiz. İstisnalar dışında hapis bir ceza yöntemi olarak kullanılmaz. Bununla birlikte hücrenin ve hapisin sapkınlığı kontrol teknolojisinde önemli bir yeri vardır. Bernard Gui, "*Practica Inquisitions*"ınında "Mahpus önce ağır koşullarda kalmalı, eğer itiraf etmezse koşullar taktiksel olarak yumuşatılmalı, karısı ve çocukları ile görüştürülmeli, eğer hiçbiri işe yaramazsa cezalandırılmalı" demektedir. Başka bir engizisyoncu ise şu dokunaklı cümleleri yazıyor: "Ölüm korkusu ve yaşam umudu bir kalbi hemen yumuşatabilir" ifadelerini kullanmaktadır. Hapishanenin başka bir özelliği mahkumla görüşenlerin yalnızca engizisyoncunun ajanları olmalarıdır ve bunlar da genellikle eski heretikler arasından seçilmektedir. Altı yıl sürebilen yargılamaların var olduğunu düşünürsek hapishanenin de işkence gibi hem itirafı almayı kolaylaştırıcı bir yargılama yöntemi hem de bir cezalandırma tekniği olduğunu söyleyebiliriz.

Given'ın belirttiği üçüncü teknoloji ise cezanın bir kontrol mekanizması olarak kullanılmasıdır. Given tersini belirtmesine rağmen (ona göre asıl olarak sapkınların kiliseye entegre edilmesi hedeflenir) ceza, her şeyden önce İspanyol engizisyonunu anlatırken daha iyi göreceğimiz gibi bir dışlama mekanizması olarak işlemektedir. Given'ın incelediği bölgede Gui'nin çalışmalarından aktardığı kadarıyla engizisyonun ceza ekonomisi çok esnektir. En çok verilen ceza sürekli hapis cezasıdır bu cezaya uğrayan kişiye aynı zamanda müsadere uygulanır. Daha sonra haç takma cezası vardır ki bu da dışlayıcı bir rol oynar. Haç görünür bir yere takılacaktır ve ağır bir metalden yapılmıştır. Sapkın damgası yemiş biriyle birlikte görünmenin bile tehlikeli olacağı düşünülürse bunun dışlayıcılığı kavranabilir. Bu esnek ceza sistemi, dışlanmış bir toplumsal grubu ortaya çıkarmıştır. Bunlar fişlenmiş sapkınlardır ve toplumda yer bulmakta güçlük çekerler.

III. İspanya Örneği

Güney Fransa'da bu şekilde kurumsallaşan engizisyon, İspanya'ya çok daha geç gelmiştir. Gerçi Fransa'nın "sorunlu" bölgesine yakın olan Aragon'da aynı dönemde bir engizisyon kurumu oluşturulmuştur ama bu 15. yüzyıl sonlarına kadar çok fazla işlememiştir. Bunun nedenlerinden biri İspanya'nın Müslüman, Hıristiyan ve Yahudileri birarada barındıran bir coğrafyada bulunmasıdır ama daha önemli bir neden olarak Katolikliğin çok güçlü olduğu yarımadada sapkınlığın bir tehdit olarak belirmemesidir. Engizisyonun İspanya'ya gelmesi de İspanya'da başlayan Yahudi karşıtı popüler düşüncenin 14. yüzyılın sonunda Yahudilerin oturdukları "aljama" adı verilen mahallelerde katliamların yaşanması ve ardından da Hıristiyanlığa zorlanmasının yarattığı sonuçlarla birlikte düşünülmelidir. Finansal sermayeyi ellerinde bulunduran Yahudiler üzerine girişilen 1391'deki büyük katliamlardan 1492'de Yahudiliğin yasaklanmasına kadar geçen sürede birçok Yahudinin "*converso*" (Yeni Hıristiyanlar) olarak Hıritiyanlığa dönmesi İspanya'ya Yeni Hıristiyanlar tehlikesi "*converso danger*" söylemiyle engizisyonu davet etmiştir. Temel sorun ise "converso"ların heretik olup olmadığıdır[13].

Papa Sixtus IV. 1478'de 40 yıllığına üç engizisyon yargıcını İspanya'ya atamış ve bunların 1480'de göreve başlamasıyla İspanyol engizisyonu da kurulmuştur. İspanyol engizisyonunun çok yoğun bir ırkçı uygulamayla ve merkezi hükümetin çok daha fazla denetiminde olmakla birlikte temel olarak Güney Fransa'da ortaya çıkan yöntemleri kullandığı söylenebilir. İspanyol engizisyonunun (Güney Fransa'dakiyle paralel bir zamanda kurulan ve parelel bir işleyişe sahip olan Aragon değil Castilia engizisyonu için İspanyol engizisyonu ifadesini kullanıyorum) ayırıcı niteliği krallığın ihtiyaçlarına göre şekillenmesi ve Fransa'daki kuruluşuna karşıt olarak maaşını aldığı monarşiye daha bağımlı olmasıdır.[14] İspanya'da engizisyon çok ciddi bir otorite sağlama aracı olarak kullanılmıştır.

Engizitörlerin genel ve en etkili uygulamalarından biri, geldikleri yerde bir Pazar ayini sırasında bütün halkı toplamak onlara muhbirlik yapmaları için yemin ettirmek ve görkemli törenlerle güçlerini göstermek olmuştur. Engizitörlerin bir yöreye gelmesi de dolayısıyla bölgede yaşayanlar arasında korkuyu, onların istediğini yaparak ikbal kazanma arzusunu körüklemiştir. Böyle güçlü bir aygıtın denetlenmesi ise krallık açısından her zaman büyük önem taşımıştır. Bu denetim sayesinde İspanya'da temel olarak "converso"larla

[13] Henry Kamen, **The Spanish Inquisition**, Weidenfeld & Nicolson, London, 1997, s. 8-27

[14] Stephen Haliczer, **Inquisition and the Society in the Kingdom of Valencia**, Univerity of Columbia Press, Berkeley, 1990, s. 10-12

uğraşan engizisyon kurumu, krallık açısından iki şeyi birden becerebilmiştir. Bunlardan ilki, zengin "converso"ları yakıp müsadere cezası vererek bunu tacın hazinesine aktarılmasıdır. İkincisi ise, yarımadanın Yahudi ve Müslümanlardan "temizlenmesinin" sağlanması olmuştur. Yahudiliği düşman olarak kurarak halkın monarşinin istekleri doğrultusunda politizasyonu[15] sağlanmış ve bu da tacın ekmeğine yağ sürmüştür.

Protestanlık İspanya için hiçbir zaman ciddi bir tehdit olmasa da Protestanlığın ve de özellikle Erasmusçuluğun önlenmesi bağlamında, İspanya'da kitaplara lisans uygulanmaya başlamış, İspanya aynı dönemde yabancı kitapların sızmasını engellemeye çalışmıştır[16].

Engizisyon, bundan başka iki tür sapmayla daha uğraşmıştır. Bunlardan biri elbette Protestan reformudur ama asıl önemli ve ünlü uğraşı Pohl'un *Images of Social Control* kitabında "*demonic perspektif*" olarak imlediği[17] ve çalışmanın devamında incelenecek olan yargı ve cezalandırma teknolojisidir.

IV. Cadı Avı

Nachman Ben-Yahuda 14. ve 17. yüzyıllar arasında Avrupa'da, muhafazakar yorumlara göre 200.000 kişinin liberallere göre ise 500.000 kişinin öldürüldüğünü ve bunların da %85'inin kadın olduğunu belirtiyor. Bu olayı açıklarken de üç soru soruyor: i) neden 14. yüzyılda da başlayıp 17. yüzyılda da bitiyor. ii) Neden gerçek Hıristiyanlığın tam karşıtı olarak kuruluyor? iii) Neden kurbanlarının çok büyük bir kısmı kadın?[18]

14. yüzyıldan önce sorun çözücü olarak kurulan büyü, cadılık gibi kavramlar, 14. yüzyıldan sonra demonik bir perspektiften ve Hıristiyanlığa tam olarak karşıt bir biçimde inşa edilmiştir. Cadılar, şeytanın ruhunu ele geçirdiği ya da şeytandan buyruk alanlar olarak kurulmuştur. Dolayısıyla da Tanrı'nın düzeninin, iyinin koruyucusu olan Kilise şeytanın yönlendirdiği, kötünün güçlerine karşı savaş açmıştır. Dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri de sapkınlık meselesinde olduğu gibi cadılık konusunda da İspanya, Polonya gibi kilisenin güçlü olduğu

[15] Engizisyon kurulduğu hemen her yerde bölge halkının desteğini de almıştır. İspanyol engizisyonu konusunda da Braudel Akdeniz'de benzer bir hikayeyi anlatır.

[16] Kamen, s. 108. Yine Kamen'in belirttiği gibi Kitapların lisansa bağlanması sistematik olarak 1540'larda Fransa'da ardından İtalya ve İspanya'da uygulanmaya başlanmıştır.

[17] Stephen J. Pfohl, **Images of Deviance and Social Control**, McGraw – Hill Humanities, 1994, s.19-55.

[18] Nachman Ben-Yahuda, "The European Witch Craze of the 14th to 17th Centuries: A Sociologist's Perspective, **The American Journal of Sociology**, 86, no.1, 1980, 1-31.

bölgelerde çok fazla davaya rastlanmamasıdır. Daha çok kilisenin zayıf olduğu bölgelerde cadı avı olarak tabir edilen süreçler yaşanmıştır.

Cadılığın inşa edilmesini, bu çalışma boyunca savunulan tarih perspektifinin bağlamında "gerçek" Hıristiyanlığın yeniden inşası olarak okuyabiliriz. Her gerçeğin inşasında da bu gerçeğe "düşman" olarak kurulan kesimlerin ortadan kaldırılması süreçlerini işaret edebiliriz. Şeytani (*demonic)* biçiminde tarif edilerek bunun üzerinden, iyi olanın Tanrı'ya ait olan davranışın, düzenin resminin çizilmesi, cadılığın Hıristiyanlığın düşmanı olarak inşası da daha önce *Catharların, Waldensianların, Conversoların* başına geleni benzer araçlarla tekrarlamıştır.

Cadılığın tarifine baktığımızda iki sorunu birden açıklayacak bir tanım karşımıza çıkmaktadır: "Cadı avı"nda neden kurbanların %85'inin kadın olduğu ve bunun neden 14. ve 17. yüzyıllar arasında yaygın olduğu. Patriarşik, heteroseksüel ve imana dayalı bir düzenin savunucusu olarak kilise cadılığı şöyle kuruyor: Cadılık esas olarak kadına aittir. Çünkü onlar her şeye inanırlar saftırlar ve hafızaları zayıftır." "Cadılık cinsel şehvetle geldiği için doymak bilmez şehveti olan kadınlar şeytanca daha çabuk kandırılırlar."[19]

Cadılığın Avrupa'da kovuşturulduğu dönem büyük sosyolojik değişimlerin yaşandığı bir zamana den düşmektedir. Her alanda yenilikler yaşanmakta ve hemen hemen her yenilik de kilisenin otoritesine darbe vurmaktadır. Kilisenin çizdiği ahlaki sınırlar aşınmakta ve bu kiliseyi ahlakı konsolide etmeye itmektedir. Ben-Yahuda'nın Krapp'tan alıntıladığı gibi cadı avı Hıristiyanlar için bir kollektif kimlik kurma aracı olarak tasarlanmıştır. Kilise kadını insanlığın cennetten düşmesinin nedeni olarak gören Hıristiyan genesisi feodal toplumun çözüldüğü ve sınırların yeniden çizilmeye (bu sınırlar her alanda çiziliyordu. Gerek aile yapısında gerek çalışma ilişkilerinde gerekse de demografi alanında büyük değişimler yaşanmaktaydı ve bu değişimler içinde kadın toplumun en saldırılabilir öğesi haline getirmişti. Evdeki konumu önemini yitirdi. Evlenme koşulları zorlaştığı için fahişelik artmaya başladı. Kürtaj ve çocuk öldürmeler ki en büyük cadı suçlarıdır arttı vs.) başladığı bir çağda her şeyi Tanrı'ya ve şeytana ait olarak iyi ve kötü olarak kurarak büyük bir popüler desteği de arkasına almıştır. İyi ve kötünün tanımlanması, kötünün cezalandırıllması, iyinin korunması için ise engizisyon usulü en yetkin teknikleriyle kullanılmıştır[20].

[19] *Idem*, s. 11.

[20] Türkçe'ye *Cadı Kazanı* olarak çevrilen Arthur Miller'in *Crucible* adlı oyunu Amerika'da yaşanan bir cadı avını, bu süreçte kurulan engizisyonu konu almakta ve meseleyi anlamak ve bugünü düşünmek için bir perspektif sağlamaktadır.

Sonuç Yerine: Soruşturma tekniği ve bugünü düşünmek

Engizisyoncular adil olanı değil hakikati soruşturdular. Bu hakikatin kendisi ise yargıladıkları sapkınlık üzerinden şekillenmişti. Engizisyonun usulü de buna uygundu. Önce kanıtlar toplanır, karar verilir ve yargılama ancak bundan sonra başlardı. Yargılama da itiraf ettirmeye ve suçlunun ruhunu kurtarmaya yönelmişti. Ama burada asıl önemli olan sapkınlığın politikleştirilmesidir. En başta Michel Foucault'ya yaptığımız atıfa dönersek, Avrupa'da egemen devletlerin ortaya çıktığı tarihsel bağlam ile suçun bu politikleştirilmesi arasındaki bağlantı daha iyi görülebilir. Germen hukukunda haklılık ve haksızlık üzerinden yürüyen hukuksal prosedür bu momentle birlikte bir hakikate yönelmiştir. Hıristiyanlığın özünü sürekli ve sürekli kurduğu bu hakikatın dışında tanımlananlar ise cezalandırılmıştır. Cezanın politikleşme süreci tam da burada aranmalıdır. Carl Schmitt'in Siyasal Kavramı'da sunduğu siyasal birlik olarak Avrupa'da devletlerin oluşma süreçleri ile engizisyonun yoğun olarak uygulandığı süreçlerin çakışması bu bağlamda anlamlıdır[21]. Topraksal egemenliğin ilk ortaya çıktığı ve engizisyonun ilk kurulduğu coğrafya Fransa'dır. Bu egemenliğin 18. yüzyıldan başlayarak dönüşmesi de suçlar, cezalar ve yargılama usukkerindeki dönüşümleri etkilemiştir.

İnceleme/disiplin ve soruşturma arasında ayrımı koyarken Micheal Foucault, soruşturmanın hukuksal pratikte olup bitenin öğrenilmesinin usulü olduğunu söyler. Disiplinde/incelemede ise bir olayı yeniden oluşturmak değil, bir kimseyi sürekli denetlemenin, gözetlemenin söz konusu olduğunu belirtir[22]. Dolayısıyla 18. yüzyılda hukuksal alanda başlayan dönüşümün temelinde de cezanın idari ve politik niteliğindeki farklılaşma aranmalıdır.

Bununla birlikte Foucault'nun *Toplumu Savunmak Gerekir* adlı eserinde gösterdiği gibi dönüşüm geçiren iktidarların kesişmelerini yakalamak mümkündür.[23] Dolayısıyla soruşturma ve incelemenin kesiştiği alanlar tespit etmek, "*demonic perspektif*'i bugünde aramak ve bulmak da mümkündür. Bunun için egemenliğin kendini en belirgin olarak gösterdiği olağanüstü mahkemelerde soruşturma mantığının ve disiplinin kesişme noktalarına yönelmek gerekir. Türkiye'deki en iyi örneği eski DGM'ler vermektedir. Bu mahkemeleri izleyenler tam da devletin kendi doktrinini tanımladığı kendini kurduğu ve "olup bitenin" öğrenilmesi için aynen engizisyon usulündeki gibi çapraz tanıklar, işkence yöntemleri, henüz yargılama bitirilmeden verilen kararlar ve itirafın

[21] Carl Schmitt, **Siyasal Kavramı**, Metis, İstanbul, 2006.

[22] "Hakikat ve Hukuksal Biçimler" s. 167-168.

[23] **Toplumu Savunmak Gerekir**, s. 245-271.

ruhu kurtardığına şahit olabilir. Yine aynen engizisyon usulünde olduğu gibi itiraf edenin cezasının hafiflediği hatta ruhunun kurtulduğuna kanaat getirildiğinden olsa gerek ceza almadığı da bir vakıa. Köklerini egemenlik momentinde bulduğumuz soruşturma mantığının icat edildiği zamanda ve mekanda kaldığını söyleyemeyiz. DGM'lerin kaldırılmasının ardından, çalışmanın başında anılan davalara bakan Özel Yetkili Mahkemeler'de kullanılan usuller incelendiğinde egemnlik momentinin adalete değil, daha önceden belirlenmiş hakikate ulaşma amacına yöneldiklerine ilişkin işaretler bulmak mümkündür.

Türkiye, darbe girişiminin ardından yeni bir büyük siyasi dava sürecine girmiştir. Devletin biçimine ilişkin önemli saptamalara gebe olan son on yılın siyasi yargılama süreçleriyle önümüzdeki sürecin yargılama pratikleri birlikte değerlendirilmelidir. Darbe girişiminin hemen ardından ortaya atılan 'idam cezası geri getirilmesi', 'hainler mezarlığı kurulması' gibi sadece hukuk dışı değil, çağ dışı tedbirler Engizisyon soruşturma tekniklerinin başında gelen suçluluğun kesinleşmesinin ardından yargılamanın başlamasına ve damgalamaya işaret etmekte, modern ceza hukukunun en önemli ilkesi olan suçsuzluk karinesini askıya almaktadır.

KAYNAKÇA

Beccaria, Cesare, **Suçlar ve Cezalar Hakkında**, İmge, Ankara, 2004.

Ben-Yahuda, Nachman, "The European Witch Craze of the 14th to 17th Centuries: A Sociologist's Perspective", **The American Journal of Sociology**, 86, no.1, 1980.

Ginzburg, Carlo, **Peynir ve Kurtlar**, Metis, İstanbul, 1999.

Foucault, Michel, "Hakikat ve Hukuksal Biçimler", **Büyük Kapatılma**, Ayrıntı, İstanbul, 2005.

Foucault, Michel, **Toplumu Savunmak Gerekir**, Çev. Şehsuvar Aktaş, YKY, İstanbul, 2001.

Given, James, **Inquisition and Mediavel Society**, Cornel University Press, London, 1997.

Haliczer, Stephen, **Inquisition and the Society in the Kingdom of Valencia**, Univerity of Columbia Press, Berkeley, 1990.

Humple, Dale, "A Pragma-Dialectical Anaysis of the Inquisition", **Argumentation**, 2001, 15.

Kamen, Henry, **The Spanish Inquisition**, Weidenfeld & Nicolson, London, 1997

Lambert**,** Malcolm, **Mediavel Heresy**, Blackwell, Cornwall, 1994.

Pfohl, Stephen, **Images of Deviance and Social Control**, McGraw – Hill Humanities, 1994.

Schmitt, Carl, **Siyasal Kavramı**, Çev. Ece Göztepe, Metis, İstanbul, 2006.

Schmitt, Carl, **Kanunilik ve Meşruiyet**, Çev. Mehmet Cemil Ozansü, İthaki, İstanbul, 2016.

Seviğ, Vasfi Raşit, "Engizisyon Muhakeme Usulü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1961.

Makaleler

Articles